

ترجمه‌ی : ناهیده‌داعی
 نقل از : بانکدار غرب (۱)، سری ۵، شماره‌ی ۳، مه - ژوان ۱۹۸۵

پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

حرکت در جهت ایجاد کردن بانکهای اسلامی در
 سالهای اخیر شدت یافته‌است. با وجود این، اگرچه
 در زمینه‌های اجرایی بانکداری اسلامی تحقیقاتی

۱- Arab Banker; Journal of the Arab Bankers Association
 London; Vol v; no 3; May / June 1985.

صورت گرفته است ، مطالعات به جوانب نظری ساله
نپرداخته اند. ابو م. ن وحید - استاد دپارتمان
اقتصاد دانشگاه منیتوبا ۲ در وینیپگ ۳ ،
کانادا - برخی از این جوانب را ، به ویژه در ارتباط
با کارآیی نظام بانکداری اسلامی، مورد بحث
قرار می دهد.

مبحث بانکداری اسلامی، متجاوز از بیست سال پیش در یکی از
دهکده های مصری شه گرفت. هدف اولیه ی آن تشویق پس انداز در
میان پس انداز کنندگان کوچک به امید سرعت بخشیدن به جریان
انباشتن سرمایه و افزایش رشد اقتصادی بود. اما، متأسفانه ،
این تلاش والا نتوانست - به طور کلی به دلایل سیاسی - در گوشه
و کنار جهان اشاعه یابد. با وجود این ، امید به اجرا شدن آن به طور
کامل از بین نرفت .

با آغاز کاربانک توسعه ی اسلامی ۴ درجده ، حرکت بانکها و
سازمانهای اسلامی دوباره شدت یافت و به دلیل تلاشهای خستگی ناپذیر
این بانک ، هم اکنون متجاوز از دهه بانک اسلامی با موفقیت و با سودآوری
در کشورهای مسلمان و غیرمسلمان جهان به فعالیت
مشغولند .

انگیزه ی اسلامی کردن بانکها و موسسات مالی را مسلمانانی
به وجود آوردند که از نیاز به از بین بردن بهره - که نوعی ربا است -
آگاهی داشتند. ربا به طور کلی در اسلام حرام است. خداوند در قرآن
کریم می فرماید:

"ای کسانی که ایمان آورده اید
از خدا بترسید، و ربانگیرید

۲- Manitoba.

۳- Winnipeg.

۴- Islamic Development Bank.

اگر به راستی اهل ایمانید
پس اگر ترک ربا نکردید، آگاه
باشید که به جنگ خدا و رسول او
برخاسته‌اید، و اگر از این کار
پشیمان گشتید، اصل مال شما
برای شماست. به کسی ستمی
نکرده‌اید و ستمی نکشیده‌اید.

سوره ی بقره - آیه‌های ۲۷۸ و ۲۷۹

اگرچه برخی از محققان مایلند استدلال کنند که ربا "نزول" ۵
است و بهره نیست، اکثر محققان عقیده دارند که هر نوع بهره
ثابت - بدون در نظر گرفتن سود یا زیان - زیر تعریف وسیع ربا
قرار می‌گیرد.

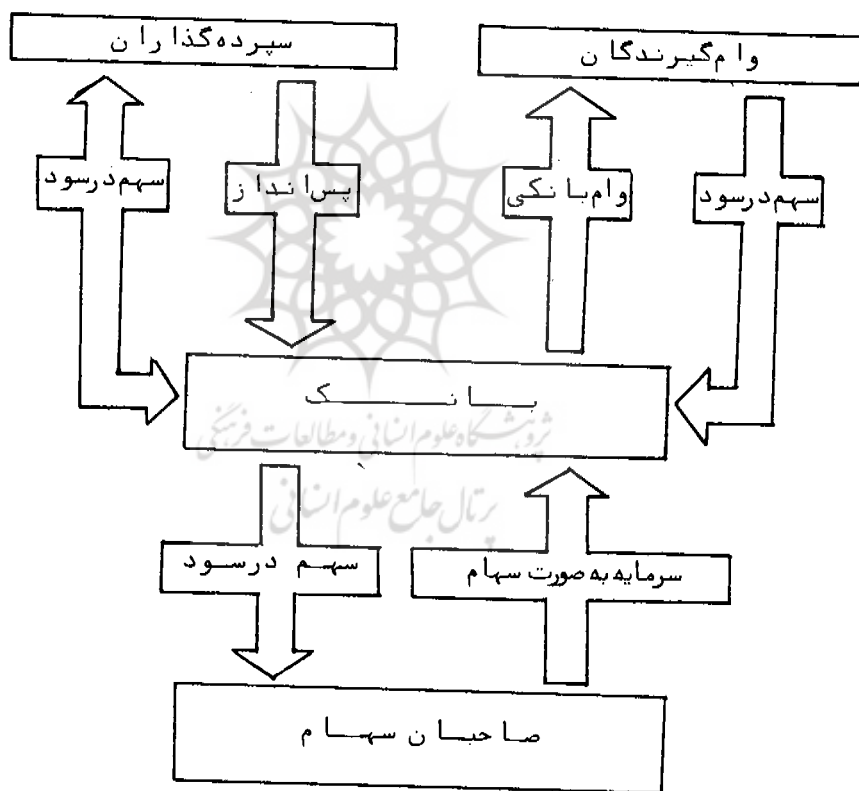
بانکداری اسلامی فقط تلاشی در جهت بهره‌گیری از منابع مالی
نظام نیست، که برای دستیابی به لذت‌های الهی نیز هست. به
منظور بر آوردن این خواست، محققان مسلمان تاکنون خدمات
قابل ملاحظه‌ای در تکمیل جنبه‌های اجرایی بانکهای اسلامی انجام
داده‌اند، ولی تلاشی در جهت بررسی تحولات جدید از دیدنظری
صورت نگرفته است. مقاله‌ی حاضر تلاشی کوچک برای توجیه نظری
اسلامی کردن بانکها به جهت افزایش کارایی آنهاست.

بانکداری اسلامی: نگرشی کلی

هدف اسلام این است که بشر را به سوی وحدتی سوق دهد که در آن
انسانها برای دستیابی به لذات معنوی تلاش می‌کنند، بدون آن که هیچ
گونه درگیری فردی و ناشی از بدخواهی میان آنها به وجود آید.
بنابراین، کلیه‌ی گروههای اقتصادی - مثل اعتبار دهندگان،
بدهکاران، کارفرمایان، و کارکنان - در وضعیت کمال مطلوب اسلامی
بایک دیگر در وضعیت توافق قرار دارند. منافع این گروهها به

مفهوم عام با یک دیگر در تضاد نیست، و چه بسا که مکمل نیز باشد. در جامعه اسلامی، مسئولیت اولیه هر فرد این است که در حد امکان و توان خود نقشی مثبت در راه رفاه دیگران ایفا نماید. نظام بانکداری اسلامی در میان این چارچوب کلی ایمان ظاهر می شود. نظام، رابطه ای متوازن را بین سپرده گذاران (پس انداز کنندگان)، بانک (سها مداران)، و وام گیرندگان (سرمایه گذاران) به وجود می آورد که سالم و متکی بر همکاری، هماهنگی، و درک متقابل است (نمودار ۱).

بلوف زدن، تقلب، و رقابت غیر منصفانه - از جمله پدیده های آلودن قیمت ها با هدف نابود کردن رقبا، و بهره برداری از ضعف طرف مقابل - جایی در اسلام ندارد. نظام بانکداری اسلامی رشد نسبی هر سه طرف درگیر را تضمین می کند.

نمودار ۱: نظام بانکداری اسلامی

این امر برای توسعه‌ی متوازن نظام به صورت یک مجموعه، ضرورت دارد.

تحت این قالب اساسی، هر یک از سه طرف ذینفع در فعالیتهای بانکی در اسلام، علاوه بر وظایف متعارف خود، مسوولیت اخلاقی تأمین رفاه سایرین - یعنی کل جامعه - را بر عهده دارد. در این فعالیت، سود بردن هدف اصلی نیست.

پس اندازکنندگان مشتاق

انباشت سرمایه‌های حیات‌ی در رشد و توسعه‌ی اقتصادی یک کشور است. یکی از منابع اصلی سرمایه پس اندازها بی‌است که بیا نکها از پس اندازکنندگان کوچک گردآوری می‌کنند. بنا بر این، وجود یک گروه مشتاق و پویای پس اندازکننده برای یک کشور در حال رشد بسیار با اهمیت است. اشتیاق به پس انداز به بازدهی بستگی دارد که پس اندازکنندگان از سپرده‌گذاری خود به دست می‌آورند.

در نظام متعارف بانکداری بر اساس نرخ ثابت بهره، نرخ بهره‌ی سپرده - یعنی بازده پس انداز - تقریباً ناچیز^۶ و ثابت^۷ است (اگر احتمالاً نرخ بهره در بانکداری متعارف تغییر نکند، این تغییر هم بسیار اندک^۸ خواهد بود).

در نظام بانکداری اسلامی، داستان به کلی متفاوت است. در این جای یک پس اندازکننده به عنوان مالک کسب و کار تلقی می‌شود، و بنا بر این بر اساس اصلی که مورد توافق هر دو طرف است، سهم عادلانه‌ی خود را از سودیازیان

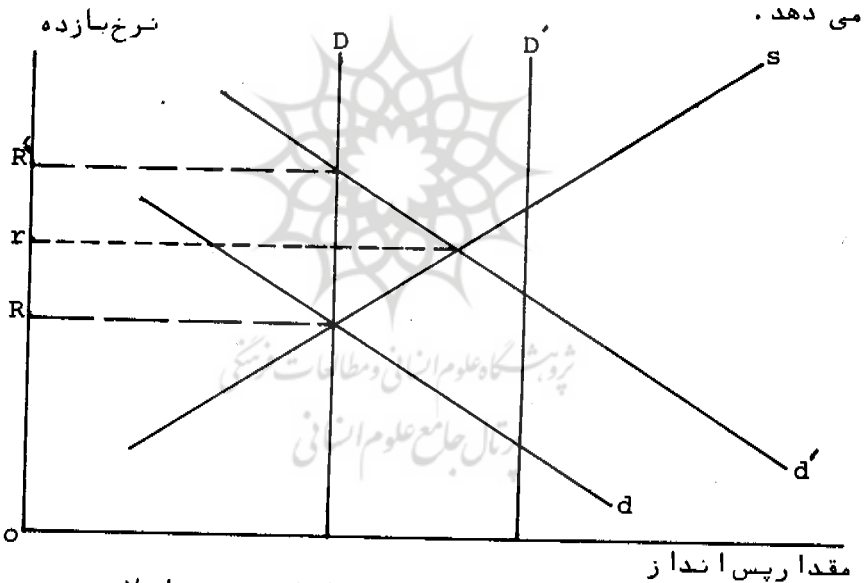
-
- ۶- ناچیز بودن میزان بهره شرط لازم نیست. - م.
- ۷- در بانکداری متعارف، تغییر نرخ بهره یکی از ابزارهای تنظیم نظام است، بنا بر این ثابت بودن آن ضرورت ندارد، ولی بانک همیشه نرخ خود را از قبل اعلام می‌کند. - م.
- ۸- تغییر نرخ بهره همیشه و در تمام موارد اندک نیست. - م.

دریافت می دارد ۹ .

نمودار ۲، چه‌گونه‌ی تعیین نرخ پاداش پس‌اندازکنندگان را نشان می‌دهد. عرضی پس‌انداز رابطه‌ی مثبت با نرخ بازده پس‌انداز دارد. تقاضا برای پس‌انداز توسط بانکها با یک خط عمودی نمایش داده شده است، زیرا این تقاضا از تقاضا برای وامهای بانکی مشتق می‌شود، که آن هم به نوبه‌ی خود به وسیله‌ی عوامل بیرون‌زا مانند ثبات سیاسی، و انتظارات آتی از کسب و کار، تعیین می‌گردد.

به فرض آن که دوران رونق برقرار باشد، افزایش تقاضا برای وام بانکی سبب انتقال تابع تقاضا برای پس‌انداز به سمت راست - از D به D' - می‌شود. واضح است که در یک گوی اسلامی، این امر نرخ بازده پس‌انداز را از R به R' افزایش

نمودار ۲: نرخ بازده در بانکهای اسلامی و غیراسلامی

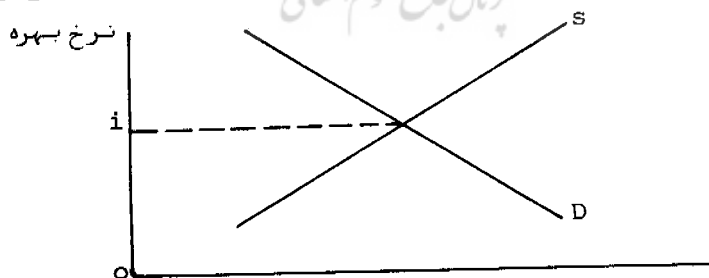
۹- از دید نظری، نرخ درست بهره چنان نرخ است که بتواند به طرفین سهم عادلانه بدهد. در عمل، در بانکداری متعارف، این نرخ بدون در نظر گرفتن سهم هر یک از طرفین تعیین می‌شود، هر چند که ملاک برقراری تعادلی است که در نتیجه‌ی آن هر دو طرف از وضع خود رضایت داشته باشند. - م .

اما، چنان چه نظام بانکداری متکی به بهره را در نظر بگیریم، همان میزان رونق در کسب و کار، سبب انتقال تقاضا برای پس انداز تابع d به تابع d' می شود، و افزایشی در بازده از R به R' به وجود می آورد. (بر اساس نظریه نئوکلاسیک، تقاضا برای پس انداز توسط بانکهای تجاری با نرخ بهره ای که آنها به پس اندازکنندگان می پردازند، رابطه ای معکوس دارد.) روشن است که فاصله RR' از فاصله RR بزرگتر است. بنابراین، نظام بانکداری اسلامی به پس اندازکنندگان انگیزه ی بیشتر می دهد تا نظام متکی به بهره.

اجتناب از زیان کلی

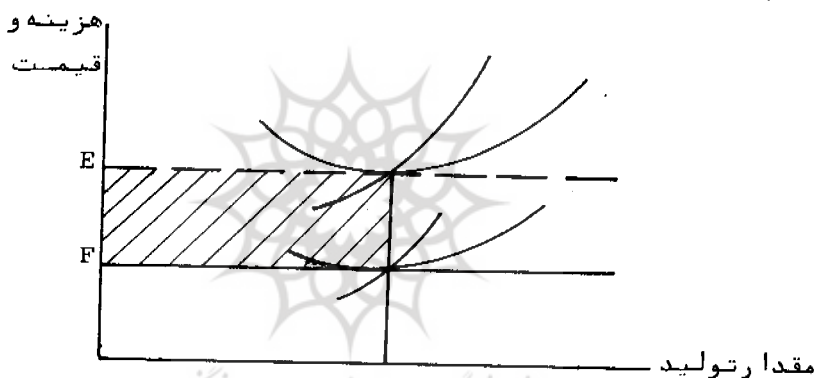
وجود نرخ بهره ی ثابت و از پیش تعیین شده در نظام بانکداری متعارف سبب بروز زیان کلی می شود. نظام بانکداری اسلامی - با استفاده از اصل شراکت در سود - می تواند با موفقیت از این مشکل اجتناب نماید. (شراکت در زیان به عمده حذف شده است. فرض بر این است که بانکها به طور متوسط زیان نمی دهند.) روال کار را می توان با کمک نمودارهای ۳ و ۴ توضیح داد. نمودار ۳ تعیین نرخ تعادل بهره بر اساس نظریه نئوکلاسیک بهره را نشان می دهد. فرض کنید که نرخ در سطح i و از محل تقاطع دو نیروی تقاضا و عرضه برای منابع قابل وام دهی حاصل شود. زمانی که کارفرما (وام گیرنده) می پذیرد این نرخ را بدون در نظر گرفتن نتیجه ی کسب و کار خود - یعنی سود یا زیان - پردازد، زیان کلی عاید می شود.

مقدار مبلغ قابل وام دهی

نمودار ۳: تعیین نرخ بهره

در نمودار ۴، حتی اگر فرض شود که کارفرما (وام گیرنده) هزینه فرصت خود را برابر صفر قرار می دهد، در نظام متکی به نرخ بهره نمی تواند در قیمتی کمتر از E به تولید ادامه دهد. E برابر π است. اما، در نظام متکی بر مشارکت در سود زیان، نظر به این که هزینه فرصت از پیش تعیین نمی شود، از دید نظری کارفرما می تواند در قیمتی کمتر از E نیز به تولید ادامه دهد به شرط آن که بتواند هزینه های مشخص (جاری) خود را تامین کند. در این جا، هزینه های مورد بحث با F نشان داده شده است. به این ترتیب، سطح ها شورزده شده زیان کلی ناشی از وجود نرخ ثابت و از پیش تعیین شده ی بهره را نمایش می دهد. نظام بانکداری اسلامی از این زیان کلی اجتناب می نماید، و بنا بر این در مقایسه با نظام بانکی سنتی غرب کارآیی بیشتری دارد.

نمودار ۴: زیان کلی

کارآیی بانکهای اسلامی

از آن جا که بانکهای اسلامی سهمی از سودی را دریافت می دارند که وام گیرندگان آن را کسب کرده اند، مسوولیت آنها فقط به اعطای وام به متقاضیان ختم نمی شود. از این نظر، بر اساس شرایط از پیش تعیین شده ای که مورد توافق دو طرف قرار می گیرد، بانکها پاره ای از خدمات آمایشی را نیز در اختیار وام گیرندگان قرار می دهند تا آنان بتوانند در بالاترین سطح کارآیی فعالیت نمایند. بانکها این عمل را برای نفع خود انجام می دهند، نه

این که وظیفه‌ای برای آنها باشد. خدمات بهتر، امکان سودآوری را افزایش می‌دهد، و بانکها در این سودبیشترسهیم می‌شوند. خدمات اخیر شامل بررسی امکانات و نظارت بانکی است.

بانکها، پس از دریافت پیشنهادها سرمایه‌گذاری از وام‌گیرندگان توسط کارکنان متخصص و حرفه‌ای خود، به بررسی امکانات می‌پردازند. تا زمانی که گزارش تکمیل نگردد و طرح از نظر اقتصادی سودآور تشخیص داده نشود، امکان دادن وام برای اجرا کردن آن وجود ندارد. در این مرحله یک بار دیگر طرح زیرذره بین قرار می‌گیرد تا از بهره‌برداری کارآمد و کامل از منابع اطمینان حاصل گردد.

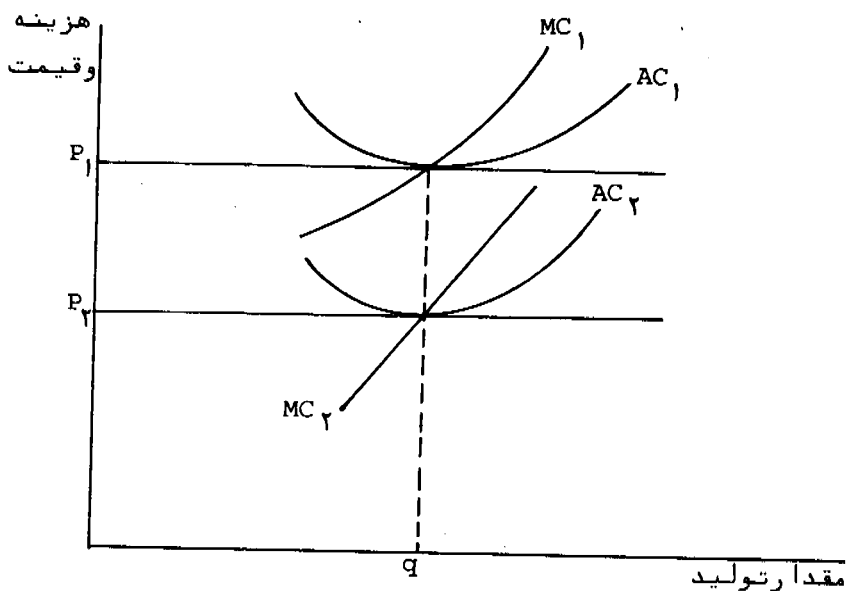
پس از آن که وامی اعطاشد، بانکهای اسلامی کارکنان بسیار تجربه‌ی خود را به کار می‌گیرند تا خدمات مشورتی و نظارتی عمومی و تخصصی به مشتری بدهند. با این هدف که طرح در دوره‌ی تعیین شده تکمیل شود. ناظر، در جریان انجام دادن وظیفه‌ی اخیر، افزایش هزینه و/یا مشکلات کارگری را که ممکن است در مدت اجرای طرح پیش بیاید، در نظر می‌گیرد.

تاثير اين خدمات بر توليد، به صورت افزايش کارآيي و کاهش هزینه‌ها است. همین مطلب را می‌توان با کمک نمودار ۵ نشان داد. خدمات مثبت بانکهای اسلامی با انگیزه‌ی کسب سود، کارآيي وام‌گیرنده را افزایش می‌دهد، و سبب انتقال منحنیهای هزینه‌ی متوسط و هزینه‌ی نهایی به ترتیب به سمت پایین و به سوی راست می‌شود. نمودار ۵ نشان می‌دهد که وقتی منحنی هزینه‌ی متوسط از AC_1 به AC_2 حرکت می‌کند، و منحنی هزینه‌ی نهایی از MC_1 به MC_2 انتقال می‌یابد، همان میزان تولید، q ، را می‌توان با هزینه‌ی کمتر به دست آورد، و به قیمت P_2 فروخت که کمتر از P_1 است.

نتیجه‌گیری

نظام بانکداری اسلامی، تحولی در تاریخ اقتصاد بشر ایجاد نموده است،

نمودار ۵: کارآیی هزینه در نظام شراکت در سود.

وزمان آن فرار رسیده که مسلمانان موفقیت نظام اقتصادی اسلامی را بر تمام "ایسم" های ساخته‌ی بشر به معروض نمایش بگذارند. استفاده از قوانین اسلامی مشکلات مضافی را که کشورهای مسلمان جهان سوم با آن روبه‌رو هستند حل کرده است و چه بسا که آنها را به مسیر درست رها شدن از زیر سلطه‌ی بر قدرتها - چه اقتصادی و چه غیراقتصادی - رهنمون شود. اقتصاد اسلامی، مبحثی به نسبت جدید از علم است. توسعه‌ی این شاخه به توجه فراوان اقتصاددانان و محققان مسلمان نیاز دارد تا به چشم جهان غرب مطلوب تر نمایانده شود.

عملاً، تا به حال هیچ تحقیق نظری در زمینه‌ی افزایش کارآیی یا نكرداری اسلامی صورت نگرفته است. این مقاله فقط یک شروع ابتدایی در این زمینه از تحقیق است. موضوع به تحلیل و فرمول‌بندی ریاضی بیشتر نیاز دارد. به ویژه، مبحث مسوولیت اخلاقی و تعهدات مذهبی را باید در چنین تحلیلی به شیوه‌ای جدی تر و مشخص تر وارد کرد. تحقیقات عملی هم باید صورت گیرد تا اعتبار نظریه‌هایی را که تا به حال عنوان شده است، تأیید نماید.

